

נפקד-נוכח

מאז מותו של הרבי מלובביץ' בקיץ תשנ"ד ממשיכים חסידיו לראות בו את מנהיגם ואינם מחפשים לו יורש או ממשיך דרך © השתמרותה של תנועת חב"ד תלויה במידה רבה ביכולתם של החסידים להנכיח את הרבי: לשמר את התחושה שהוא ממשיך להימצא ביניהם, קשוב לבקשותיהם ופועל למענם

פרופ' יורם בילו

חתן פרס ישראל, פרופסור אמריטוס במחלקה לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה ובמחלקה לפסיכולוגיה באוניברסיטה העברית בירושלים

Chris Parypa Photography/Shutterstock.com

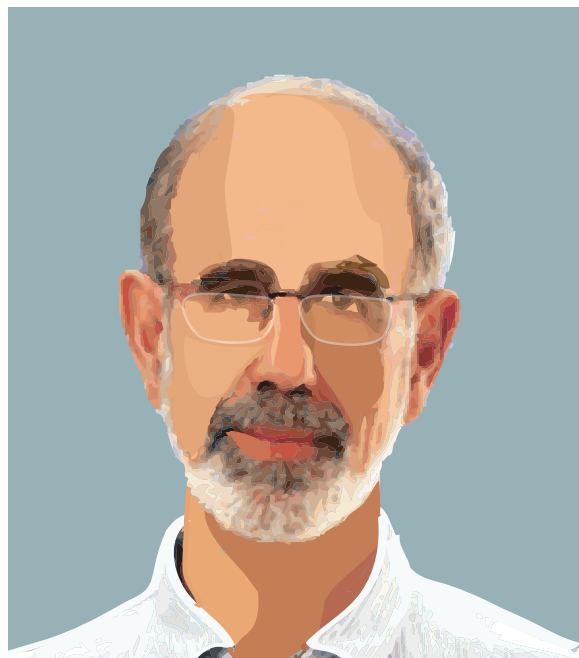
וההשלכות של התסיסה המשיחית בחב"ד, אך אפשר להצביע על דמיון לא מבוטל בינה לבין אירועים מכוננים בתולדות הדתות, שבהם מצבי משבר בעקבות כישלון משיחי מהדהד לכאורה היוו מצע פורה להתחדשות דתית. כך בראשית הנצרות, לאחר מותו של ישוע על הצלב, באסלאם השיעי במאות התשיעית והעשירית סביב היעלמות האימאם ה-12, ובמאה ה-17 לאחר התאסלמותו של שבתי צבי. רגעים היסטוריים כאלה מתאפיינים בפעילות דתית נמרצת, שנועדה להנכיח את הדמות המשיחית הנעלמה, ועל ידי כך לבצר את מעמדה המיוחס. פעילות מעין זו מאפשרת להאיר תהליכי מפתח בעיצוב אופני חשיבה וחווייה דתיים, שהרי כל מערכת אמונה דתית כורכת ניסיון כלשהו להטעין ישויות

ה סערה המשיחית המטלטלת את תנועת חב"ד בשנים האחרונות, ובייחוד פטירתו בג' תמוז תשנ"ד של רבי מנחם מנדל שניאורסון, הנשיא השביעי הכריזמטי של החסידות ומלך המשיח בעיני רוב חסידיו, בהותירו אחריו עולם שטרם נגאל, מייצרות מעין "מעבדה טבעית" לחקר המנגנונים המזינים את הדמיון הדתי במצבי מעבר. במצבים כאלה, משנסדקו מעטה השגרה והמוסכמות של ההתנהגות הדתית הנורמטיבית, מתחזקת האפשרות כי יפרצו אל פני השטח אמונות, פרקטיקות ודפוסי חוויה חדשים או מחודשים, שנועדו להשיב למאמינים מערכת משמעות מספקת, ולהקנות להם סדר יום דתי מעודכן. עדיין אין לנו פרספקטיבה היסטורית כדי להעריך את התוצאות

כיצד היכולת הזאת מוצאת מן הכוח אל הפועל: כיצד החסידים מתקשרים לרבי; כיצד הם חווים את נוכחותו בחושיהם; כיצד הם חיים "עם הרבי" ו"את הרבי". מוקד העניין מבחינתי אינו תנועת חב"ד הקלאסית וההגות שפיתחה, אף לא התורה המשיחית של רבי מנחם מנדל שניאורסון, אלא מערכת הפרקטיקות המתפתחת מתוך הזיקה למנהיג נוכח-נפקד והנישאת על כתפיהם של חסידים שחלקם כלל לא הכירו את הרבי בחייו. שימורה ופיתוחה של מערכת זו חיוניות במיוחד עבור "המשיחיסטים", החוגים הרדיקליים בחב"ד שבמוקד מחקרי. המשיחיסטים מכחישים מכל וכל שהרבי מלך המשיח נפטר וטוענים כי הוא "חי וקיים בגוף ובנפש, כפשוטו ממש" בביתו שב-770 Eastern Parkway בברוקלין (המכונה "770") – גם אם מקוצר עיני הבשר הוא נעלם מעינינו כרגע.

כותבים, רואים וחשים את הרבי

מבין החוסרים שהותירה היעלמותו של הרבי ב'ג' תמוז תשנ"ד, המעיק ביותר עבור החסידים הוא, אולי, אובדן האפשרות לפנות אליו ולבקש את עצתו וברכתו בכל שאלה ובעיה שהחיים מזמנים. לנוכח מרכזיות הקשר בין הצדיק לחסידים הן במישור הקהילתי-חומרי הן במישור הרוחני-מיסטי, עולה במלוא חריפותה השאלה כיצד מתקשרים עם צדיק נעדר. התשובה הופיעה חצי שנה לאחר היעלמותו של הרבי. 30 הכרכים של **אגרות קודש**, הכוללים את כל מכתבי התשובה של הרבי לפונים אליו בשנים 1935-1975 החלו לשמש מאז כ"גורל", המאפשר פנייה לרבי והיוועצות עמו בכל בעיה ושאלה. את המכתב לרבי תוחבים באקראי באחד הכרכים, ומחפשים את תשובתו ואת ברכתו בדף הכפול שנפתח, הכולל בין שניים לארבעה מכתבים של הרבי מהעבר. העובדה שהפונים מוצאים בדרך כלל תשובה לשאלתם אינה צריכה להפתיע לאור הדמיון במצוקות החיים הבסיסיות של בני אנוש מחד גיסא, והיקף המערכת הפרשנית העשירה להבניית המציאות שהמשנה הדתית-מיסטית של חב"ד מאפשרת מאידך גיסא. תוך זמן קצר התמסד דפוס הפניות ב**אגרות קודש** ולבש צורה ריטואלית מוסכמת (הכוללת נטילת ידיים, קבלת החלטה של הוספה במצוות, כתיבה בנוסח אחיד והכרזת "יחי אדוננו, מורנו ורבינו מלך המשיח לעולם ועד" אגב תחיבת הפתק). הגורל מאפשר התקשרות ישירה ונוחה באמצעות טלפון, פקס ומרשתת (אתר igrot.com) ממרחבים פרטיים וציבוריים כאחד, כגון מרכזי כתיבה ייעודיים במקומות יישוב שונים. במהלך

מטאפיזיות בממשות ובחיוניות; כלומר, "להנכיח" אותן בעולמו של המאמין.

עתידו של העידן החדש בחב"ד לוט כרגע בערפל. עובדה זו מקנה להיסטוריונים, החוקרים התפרצויות משיחיות בעבר על כל גלגוליהן והשלכותיהן, יתרון משמעותי על איש מדע החברה כמוני, אנתרופולוג ופסיכולוג, הבוחן תופעות משיחיות כאן ועכשיו. ואולם הסערה המשיחית המתחוללת לנגד עינינו מקנה לנו הזדמנות נדירה לתעד באופן שיטתי מסכת עשירה של תהליכים ואירועים הקשורים אליה ממש בעת התרחשותם, באופן פרוספקטיבי ולא רק באופן רטרוספקטיבי.

עבודתי התבססה על תיעוד הניזון מראיונות עם חב"דניקים, מתצפיות משתתפות באירועים חסידיים, ובעיקר על הספרות המשיחית העצומה בחב"ד בשנים האחרונות; ובמסגרתה אני מבקש לנתח את הדרכים שבאמצעותן מנסים החסידים להנכיח את הרבי הנעדר. אמצעי ההנכחה האלה רבים ומגוונים, ויחד הם מכוננים סביבה התנהגותית שבה משתתף הרבי באופן פעיל. מכיוון שהרבי נעלם מעיני כול בקיץ תשנ"ד, ומכיוון שכל החסידים ממשיכים לראות בו את מנהיגם בלי לבקש לו יורש-ממשיך, השתמרותה של התנועה תלויה במידה רבה ביכולתם של החסידים להנכיח את הרבי: לשמר את התחושה שהוא ממשיך להימצא ביניהם, קשוב לבקשותיהם ופועל למענם. במאמר זה אבקש להראות

השנים הפכה הפנייה אל הרבי באמצעות אגרות קודש למורכבת ומשוכללת יותר, עד כדי ניהול דו־שיח מתמשך עמו. התוצאה המפתיעה היא שבאמצעות השימוש בגורל הפך הרבי נגיש יותר מאשר בחייו. עתה יכול כל אדם לכתוב אליו ולקבל תשובה מיד, בלי שיצטרך לשלוח לרבי מכתב בדואר ולהמתין שבועות או חודשים לתשובה. לא ייפלא אפוא שטכניקה טקסטואלית זו לגילוי וחיזוי (ביבליומנסיה) זכתה לפופולריות רבה, והיא מכונה על ידי החסידים "פקס אגרות קודש" או "רְפָּה אוֹן-ליין". תמונות הרבי נפוצו בכל מדיה אפשרית, יותר מכל דמות רבנית אחרת בתקופתנו. הן מופיעות על כל פרסום משיחי, וכן על מגוון עצום של אובייקטים, מלוחות שנה וכוסות קידוש עד שעונים, מנורות ושומרי מסך. בחב"ד התפתחה תרבות ויזואלית ענפה, שבמרכזה תמונות הדיוקן של הרבי, על עיניו הכחולות החודרות וזקנו הלבן, וסרטי הווידאו שלו, המוקרנים ב־"770", ביתו בברוקלין, במרכזי חב"ד בארץ ובעולם ובבתי החסידים, ומשמרים בחיות את נוכחותו הפיזית. בעזרת טכניקות של הדמיה חזותית (ויזואליזציה), ציור פני הרבי במחשבה, המקובלות מאוד בחב"ד, הופכות "התמונות שבחוץ" ל"תמונות שבפנים", כלומר, לדימויים

מנטליים חיים, הנחווים לעתים, בתהליך של השלכה, כהתגלויות - בחלומות, במצבי מודעות מיוחדים וגם בזמן ערות.

בידי יותר מ־80 תיאורי התגלויות של הרבי בערות - חיזיון לא נפוץ במסורת היהודית - שברובם הוא מופיע במקום הנכון (ב־"770" או באחד מתחליפיו), בזמן הנכון (בזמן חגים ותפילות שהרבי אמור להימצא בהם בקרב חסידיו) ובסביבה התנהגותית "מזמינה", עתירת סימנים לנוכחותו (להלן). חשוב לציין כי למרות הדמיון שבין ההתגלויות בהקיץ לבין הלוצינציות חזותיות בפסיכיאטריה, אין לדעתי לפרש את הראשונות כליקוי פסיכופתולוגי אלא להפך, כמופעים בהקשרם המתאים. לנוכח העובדה שההתגלויות בחב"ד הן חוויות נדירות, קצרות ונעימות, בניגוד גמור להלוצינציות פסיכוטיות, עדיף לראות בהן חוויות של היסחפות חושית (sensory override) נורמלית, הנובעת מהבניה מאסיבית של השדה התפיסתי.

האקולוגיה המשיחית משופעת ב"עקבות" שהרבי הותיר אחריו ושהחסידים משמרים ואף משכפלים: בית הרבי, כיסאו, ספר התורה שלו, הדולרים לצדקה שחילק בימי ראשון, מי המקווה שלו, ועוד כהנה וכהנה סימנים המציינים "קשר אמיתי", של סמיכות או מגע, אל הרבי. באמצעות עקבות אלה, המשוועתקות באופן כמעט אינסופי, כמו למשל שיעתוקים של "770", המוקמים בערים שונות בארץ ובעולם, או של כיסאו המהודר של הרבי הנמצא בבתי חסידים רבים, הרבי מגיע אל החסידים. גם הם מצדם מגיעים אליו, ל־"770", כדי "לראות ולהיראות", בעיקר בחגי חודש תשרי ובפסח; ובזכות מערכת משוכללת של "פרקטיקות של הנכחה" המופעלת במקום, נוצרת סביבה התנהגותית המאפשרת לרובם לחוש בנוכחותו הקרובה. שגרת החיים ב־"770" כוללת את הרבי הבלתי נראה כמשתתף פעיל: שלוש פעמים ביום הוא מוזמן להשתתף בתפילה; בימי ראשון הוא ממשיך לחלק דולרים לצדקה; בהתוועדויות הוא מעניק לנקהלים פרוסת עוגה ויין, ובסוכות מברך על ארבעת המינים בסוכה הנבנית למענו. אין זה מפתיע שרבות מן ההתגלויות בהקיץ מתרחשות בסביבה התנהגותית זו.

משיחיות בעידן הטכנולוגי

ההגות החב"דית, הרואה בכל ביטוי של העולם הגשמי עדות לנוכחות האלוהית האימננטית ("לית אתר פנוי מניה"), והתובעת מן המאמינים לעמוד על הנוכחות הזאת בעיקר בעולם החול, גיבשה עמדה חיובית כלפי חידושים

גברו לאחר היעלמות הרבי. לא זו בלבד שהאמצעים הטכנולוגיים מאפשרים לשמר את דמותו ואת קולו כבעבר, בעידן הדיגיטלי והווירטואלי של האינטרנט הם גם מאיצים את תהליכי ההתקשרות עמו ומנגישים אותו באופן חסר תקדים.

אפשר לטעון באופן ספקולטיבי, אך לא בהכרח מופרך, כי העליונות של טכנולוגיות חזותיות מודרניות על ייצוגים אייקוניים מסורתיים כמו פסלים וציורים סוללת את הדרך לאופני חוויה חדשים, המרחיבים את האופק הדתי, ובכך מקנה יתרון אפיסטמולוגי למאמינים בני זמננו. אין ספק שחזיונות והתגלויות מילאו תפקיד משמעותי בהופעתן ובשימורן של פרקטיקות דתיות ארכאיות ובתמורות שחלו בהן זמן רב לפני הופעת המצלמה. ואולם, גם אם תמונות הסטילס והסרטונים אינם תנאי מספיק או הכרחי להתגלויות, הן עשויות בהחלט להאיץ את הופעתן. מכל מקום, גם אם ההתגלויות של הרבי בערות הן תופעה פרטית, ספונטנית ונדירה אפילו בקרב המאמינים הנלהבים ביותר, "התגלויותיו" על גבי המסך הן פומביות, מכוונות, שכיחות ונגישות גם למי שמרוחק מחב"ד. כיום אפשר, לראשונה בהיסטוריה, "ללמוד מפי הרבי עצמו", באמצעות קלטות וידיאו של הרבי. בדומה לתמונות, גם הסרטונים בהשתתפות הרבי הם צינור להעברת מסרים ממנו, לא פחות מאשר בהתגלויות בהקיץ או בחלום.

קסמן של הטכנולוגיות החזותיות והווירטואליות להנחת הרבי משתלב אפוא היטב במציאות המשיחית עתירת הנסים. המשיחיסטים חיים בעידן פלאי, שבו אורו של המשיח כבר הפציע, והם נתונים בהלך רוח מתמיד של היקסמות. אירועי מפתח בתחומים הגיאופוליטי, החברתי-כלכלי והמדעי מזוהים על ידם כ"סימנים של גאולה" – אבני דרך הזרועות במהלכו של העולם לקראת עידן חדש של שגשוג והרמוניה. אל האירועים הללו נוסף אשד שוצף של סיפורי נסים אישיים, המהווים עדות להתערבויותיו המיטיבות של הרבי. המציאות הווירטואלית, פרי הטכנולוגיות החדשות, מסייעת להנכיח את הרבי ולתחזק את הלך הרוח הקסום של חיים על-סף-הגאולה. הסיוע הזה צומח בין היתר מריבוי העולמות, שהווירטואליות מספקת, ומפריצת הגבולות שהיא מאפשרת בין פנימיות לחיצונית. אנשים יכולים להתמקם ברשת בעולמות ובזהויות מדומיינים, ועם זאת עמוקים ומשמעותיים. גבולות הגוף נפרצים בתהליך דו-כיווני: מצד אחד, הגוף האנושי כולל יותר ויותר חלקים תותבים, ומצד אחר, בינה מלאכותית ואוריינות מחשב "מחצינות" תפקודים גופניים ומנטליים עד כדי טשטוש

מדעיים, שבימי הרבי נהפכה לתיאולוגיזציה מפורשת שלהם: "לא נברא רדיו אלא למשיח". התיאולוגיזציה של המדע והטכנולוגיה מתעצמת מכוח שיבוצם במסלול ההיסטורי המוליך לגאולה. החסידים מרבים לצטט את נבואת הזוהר, שלפיה בשנת 600 לאלף השישי ייפתחו שערי החוכמה מעל ומעיינות החוכמה מתחת, וכך יתוקן העולם ויוכשר לגאולה. התפיסה החסידית רואה בשנה הייעודה – 1840 (ה'ת"ר) – את תחילת התקופה שבה נפתחו שערי החוכמה העליונה והתגלתה פנימיות התורה, תורת החסידות, ובמקביל נבקעו מעיינות החוכמה הארציים, והחלה המהפכה המדעית הגדולה. אמנם ה"קידוש" הזה של המדע המודרני עלה בקנה אחד עם האופי האינטלקטואלי של הגות חב"ד מראשיתה, אך דומה שהרבי הקנה לו ערך מוסף לנוכח העובדה שעלה לכס הנשיאות באקלים התרבותי של העולם החדש, השוחר קדמה וחידושים מדעיים, שמהם לא היסס לטעום במהלך לימודיו האוניברסיטאיים בברלין ופריז. במישור המעשי מהווים אמצעי הטכנולוגיה, בייחוד בתחום תקשורת המונים, כלים יעילים ל"הפצת המעיינות חוצה", ולכן תנועה השואפת להגיע לכל יהודי ולהפיץ את מסריה בעולם אינה יכולה להתעלם מהם. הרבי לימד את חסידיו כיצד יש לגייס את ה"חוצה" להפצת המעיינות על ידי שימוש באמצעים הטכנולוגיים במיטבם. הנה, לדוגמה, רשימת מצאי אחת של אמצעים כאלה, המוצגת בגאווה בפרסום משיחי של חב"ד: "רשמי קול ומצלמות טלוויזיה, המתעדים את התוועדויותיו [של הרבי] ומשודרים מכל רחבי ארה"ב. תשדורת לוויינית להעברת כינוסים מיוחדים למקומות שונים בריזמנית על פני כדור הארץ. שימוש בטלפונים בלימוד תורה בחדרי ועידה, בתי ספר וירטואליים לילדי השליחים, ספריות וירטואליות, שידור חי 24 שעות מבית חיינו 770 המאפשר לכל יהודי לחיות עם בית רבינו שבבבל, בתפילות ובהתוועדויות ובכלל בנעשה שם בימות החול". מכיוון שהאמצעים האלה נועדו, מעבר להפצת תורת החסידות, לאפשר "פשוט לחיות עם הרבי שליט"א מלך המשיח", אי אפשר להפריד בשיח המשיחיסטי בין המישור האינסטרומנטלי למישור הרוחני. המדע והטכנולוגיה סוללים את הדרך לגאולה משום שהם חושפים את הסודות הארציים, המעכבים את ההתגלות המשיחית, זאת במקביל לחשיפה באמצעות תורת החסידות של האוצרות האלוהיים הגנוזים. עוד בחייו של הרבי אפשרו האמצעים הטכנולוגיים המשוכללים שהפעילה חב"ד לדמיין את הרבי כמשיח על ידי הפיכתו לדמות בעלת מוניטין בינלאומיים. אמצעים אלה רק

Chris Parypa Photography/ Shutterstock.com

המצע הטכנולוגי המתוחכם הזה מוכפף לתורה המיסטית הדיאלקטית של חב"ד ("תורת אחדות ההפכים"), הולך ומתעצם הפוטנציאל לחוש בנוכחותו של הרבי. עבור המשיחיסטים, הווירטואליזציה של המציאות והריאליזציה של הווירטואליות יוצרות אפשרויות יצירתיות ועמוקות של נוכחות.

ג'רון לנייר (Jaron Lanier), שהפיץ את המושג "מציאות וירטואלית", טען כי המציאות הזאת, המשלבת פנים וחוש, סובייקט ואובייקט, עצמי ועולם חיצוני בצורה כה רדיקלית, עשויה לעורר הלכי רוח ומצבי תודעה מיסטיים. פול ויריליו (Paul Virilio) קבע כי לצורות תקשורת ממרחק (טלקומוניקציה) יש איכויות אלוהיות, הבאות לידי ביטוי בנוכחותן הטוטאלית (בכל מקום ובכל זמן), בראייה טוטאלית, במיידיות ובדחיפות. האיכויות האלה תואמות להפליא את דימוי הרבי בעיני המשיחיסטים ככל-יכול, ככל-נמצא וככל-יודע. דומה שבמרחב הקיברנטי מפציעה רגישות אפלטונית רדומה, שנדחקה במשך השנים לשוליים בעולם המערבי המחולן והמטריאליסטי. הרגישות הזאת מפתה לראות במציאות הווירטואלית שאותה היא מכוננת, במנותק

ההפרדה בין פנים וחוש. כאשר הטכנולוגיה מאפשרת שעתוק של אורגניזמים (שיבוט) והורדה של תכנים מנטליים לתוך הרשת, האפשרות להשיג מעין נצחיות נראית עתה בת-השגה. חב"ד, כאמור, משעתקת את העקבות שהותיר הרבי בעולם, וגם אותו עצמו, במטרה להרבות בעולם "מנחם מנדלים", הלוא הם חסידיו שליחור-צאצאיו הרוחניים של הרבי, המבקשים לחקותו ולהמשיך את דרכו. כמו כן, מאמריו, שיחותיו ומכתביו של הרבי שמורים כולם בספריות שחלקן וירטואליות, ורבים מההתוועדויות ואירועי חלוקת הדולרים בכיכובו מתועדים בסרטונים; חלק מהם זמינים לצפייה ברשת.

התשתית הטכנולוגית המשמרת רבי וירטואלי מגבה אפוא את אמונת היסוד של המשיחיסטים כי הרבי חי וקיים. לא בכדי מכונה המחקר המתקדם בטלקומוניקציה "מדע הנוכחות" (science of presence). האיכות והחדות של השדה הווירואלי המושגות באמצעות טכניקות חדשות של תקשורת חזותית, יוצרות תחושה של מציאות מוגברת, של מעורבות טוטאלית בדימוי המוצג, של "להיות שם", זאת אף שמבחינת האובייקט האקטואלי מדובר בנוכחות רחוקה או נעדרת. כאשר

רבי **רם ונישא**, המנתב את המהלכים והתמורות בעולם מכוח מעמדו המשיחי, המקרב אותו לאלוהים. לנוכח ממדים "מנכיחים" אלה של הרבי הווירטואלי נראה כי טענתם של המשיחיסטים, "(הרבי) איתנו יותר מתמיד", אינה משוללת יסוד.

רבי מיוחד או להמונים?

השילוב בין מעמדו הרם של הרבי לבין עקבותיו הרבות מספור אינו מובן מאליו. כיצד אפשר לשמר את דימויו של הרבי כדמות משיחית כריזמטית לנוכח האפשרות ליצור עותקים רבים, לעתים עד אינסוף, של תמונותיו ושל הסימנים האחרים שהותיר? על-פי ההגדרה הקלאסית של מקס ובר, דמויות הנתפסות ככריזמטיות נראות כיחודיות וכניחנות בתכונות אישיות יוצאות דופן. הריבוי עלול להוביל לזילות. האם הייצור ההמוני של תמונות הרבי, הפצתן הממוסחרת והשגתן הקלה אינם מפגגים את המסתורין והקסם הטמונים בדמותו משום שהם פוגמים לכאורה בייחודיות ובאותנטיות שלה? התשובה היא בעין המתבונן, וליתר דיוק, תלויה בנקודת המבט האפיסטמולוגית שלו. על-פי ההיגיון האיקונוגרפי, המנחה לדעתי רבים מן המשיחיסטים, שכפול הדימוי המקורי רק מעצים אותו, משום שהוא מבטא מעבר מייצוג לגילום, מפרזנטציה לדה-פרזנטציה (גם אם הגילום מייצג עבור המאמינים נוכחות חלקית בלבד של הישות העליונה).

השילוב בין האדרת הרבי לבין קרבה אינטימית אליו מרתק. בסופו של דבר, זהו גם רבי **מבוזר** (decentralized), שלכל חסיד יש חלק בו.

כל אחד יכול לכתוב לרבי כיום באמצעות גורל **אגרות-קודש** ולזכות בתשובה ישירה, בדרך כלל ללא צורך במתווכים. כל אחד יכול לפנות אליו באמצעות תמונותיו, הניבטות מהקירות או ממסכי הטלוויזיה במרחבים ציבוריים ובבתים פרטיים, והנמצאות גם על גופם של חסידים רבים; וכל אחד יכול לבקר את הרבי בביתו שבקראון הייטס (או באחד מהעתיקי ברחבי העולם) ולחוש בקרבתו. כתוצאה מכך עוברת חב"ד תהליך מואץ של ביזור ודמוקרטיזציה, שאולי עולה בקנה אחד עם חזונו של הרבי לטפח את יסוד הצדיק ואת ניצוץ המשיח שבכל אחד מן החסידים, אך יכול גם לפגוע באחדותה של התנועה. שאלה גדולה היא האם חב"ד, שכונתה על ידי יעקב כ"ץ "המסדר הראשון ביהדות", תוכל לשמור על הגיבוש והלכידות שלה למרות השסעים הנפגעים בקרבה, או שתיחלש ואף תתפצל בעטיים. ■

מקווי מתאר של מקום וזמן, "עולם של אידיאות" נצחי וטרנסצנדנטי, המותיר את המציאות כפי שהיא נתפסת בחושים כבבואה מטושטשת שלו. במילים אחרות, האופי ה"רוחני" של העולם המקוון מאפשר לדמיון מושגים מטפיזיים מסורתיים ולצקת לתוכם חיוניות מחודשת. האקלים התרבותי הזה מסייע לתפיסתו של הרבי הווירטואלי כגדול מן החיים.

שני עשורים ויותר לאחר ג' בתמוז תשנ"ד, הרבי הנוכח-נפקד הוא נשיאה הבלתי מעורער של תנועת חב"ד, בזכות מערכת הנכחה משוכללת המתבססת בחלקה על טכנולוגיה מתקדמת. גם הרדיקלים שבחסידים מסכימים על כך שבדרך כלל אי אפשר לראות את הרבי, ולכן, בניסוח "מבחון", מדובר ב**רבי וירטואלי**. ואולם הווירטואלי אינו עומד בניגוד לאמיתי (real) אלא לאקטואלי. הוא כל מה שנוצר כדי לגרום לנו לשקוע בעולם אחר ולהיות מעורב בו ללא חציצה. פרקטיקות תרבותיות כמו תפילה, קריאת רומן וצפייה בהצגת תיאטרון או בסרט קולנוע מכוננות עולמות וירטואליים ומתכוננות על ידם. בחב"ד השילוב הסינרגטי בין תורה מיסטית, המטשטשת את הגבולות בין יש ואין, גילוי וכיסוי וחיים ומוות, לבין מערכת משוכללת של טכנולוגיות חזותיות ודיגיטליות, מאפשר להעצים את הנוכחות של הרבי הווירטואלי ולהפוך אותו לאמיתי יותר מכל אמת. את הנוכחות הזאת נוכל לחלק לממדים הבאים.

הרבי הוא דמות **בעלת נראות גבוהה** בזכות תמונותיו הרבות – סטילס וסרטונים – הגודשות מרחבים פרטיים ופומביים בחיי המשיחיסטים. הרבי הווירטואלי הוא גם **נגיש** מאוד ומורגש **כקרוב** – יותר מאשר לפני ג' בתמוז תשנ"ד – הודות לאינסוף תמונותיו ועקבותיו במציאות האקטואלית והווירטואלית, ובייחוד הודות לאפשרות הפתוחה בפני כל לתקשר עמו וליהנות מברכתו באמצעות גורל **אגרות-קודש** ובאמצעות תמונותיו. הנוכחות הקרובה של הרבי אינה מצטמצמת לטריטוריות חסידיות. כיאה למלך המשיח, המנווט את מהלך ההיסטוריה, נוכחותו חובקת עולם. נוסף להתגלויותיו ב"770", הרבי מתגלה בפניות נידחות בעולם וגם בפני לא יהודים. זהו גם רבי **מרובה** או **משועתק** משום שגילומיו רבים מספור ובני-שעתוק, לעתים עד אינסוף, זאת בניגוד מוחלט ליחידות ולערירות שלו בחייו, ולנגישותו שהתמעטה והלכה ככל שהזדקן. זהו רבי קרוב מאוד הן משום שדיוקנו **נישא** על הגוף, למשל, על מסכי טלפונים ניידים וטאבלטים, על כרטיסי אשראי ועל כרטיסי ברכת הדרך, הן משום שלא מהססים להזעיקו בענייני דיומא פעוטים. בהעבט הוא